

Michał Mordań

Białystok

Współczesne nazwiska mieszkańców Białostoczczyzny pochodzenia wschodniosłowiańskiego

W ostatnich dziesięcioleciach przeprowadzono szereg badań nad współczesną i historyczną antroponimią Polski. Niemniej jednak lingwiści zgodnie twierdzą, że jest jeszcze zbyt wcześnie, aby mówić o kompleksowym opracowaniu zagadnień, związanych z nazewnictwem osobowym.

W niniejszym artykule zwrócimy uwagę na niektóre nazwiska występujące na Białostoczczyźnie, w których odnajdujemy elementy typowe dla języków wschodniosłowiańskich¹. Termin „wschodniosłowiański” został użyty celowo i stanowi pewne uogólnienie. Specyfika omawianego regionu często nie pozwala jednoznacznie określić, czy daną nazwę własną lub pospolitą należy odnieść do języka białoruskiego, rosyjskiego czy ukraińskiego. Obecność w systemie językowym Białostoczczyzny gwar wschodniosłowiańskich, charakteryzujących się szerokim zróżnicowaniem systemowym, potwierdza słuszność użycia powyższego terminu.

Materiał do analizy zaczerpnięto z *Białostockiej książki telefonicznej* na 2004 rok. Spis abonentów obejmuje teren byłego województwa białostockiego (według podziału administracyjnego Polski do 1999 roku).

¹ Mówiąc o elementach wschodniosłowiańskich w antroponimii Białostoczczyzny mamy na uwadze te cechy genetycznie wschodniosłowiańskie, które pojawiają się na omawianym terenie wraz z początkiem osadnictwa. Dlatego też nie można traktować ich jako obce wpływy językowo-kulturowe. Substrat wschodniosłowiański i polski odgrywa tu równorzędną rolę i razem z komponentem bałtyckim stanowi podstawę rodzimego systemu nazewniczego obszaru polsko-wschodniosłowiańskiego i słowiańsko-bałtyckiego pogranicza (Por. L. Dacewicz, *Obce czy rodzime? W kwestii nazewnictwa na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, [w:] *Studia Slawistyczne 1. Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, pod red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, Białystok 1999, s. 88–93).

Nazewnictwo osobowe (historyczne i współczesne) mieszkańców Białostoczczyzny jest ściśle związane ze strukturą osadniczą regionu, jego historią oraz uwarunkowaniami społecznymi i kulturowymi². Aspekt społeczno-kulturowy odegrał szczególną rolę zwłaszcza w okresie formowania się tych nazw osobowych, które dziś określamy terminem „nazwisko”.

Białostoczczyzna to obszar stanowiący południowo-wschodnią część dzisiejszego województwa podlaskiego, znajdujący się między Kanałem Auguścowskim na północy, rzeką Bug (na odcinku między Niemirowem i Drohiczyнем) na południu, granicą państwową z Białorusią na wschodzie oraz rzekami Netta, Biebrza, Narew, Ślina, Mień i Nurzec na zachodzie. Od XIV do II poł. XVI wieku cały ten obszar znajdował się w obrębie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po Unii Lubelskiej zachodnia część omawianego terenu została przyłączona do Polski, zaś wschodnia część nadal wchodziła w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. W latach 1795–1807 niemal cała Białostoczczyzna należała do Prus Wschodnich, a następnie, w całości, do Rosji carskiej (lata 1807–1917)³.

Obszar, o którym jest mowa w niniejszym artykule, już od początków osadnictwa nie był jednolity pod względem kulturowym (zwłaszcza etnicznym i wyznaniowym)⁴. W rezultacie system nazewnictwa omawianego terenu kształtował się w kontekście wielokulturowości, będącej wynikiem współistnienia kilku nurtów osadniczych: przede wszystkim polskiego i ruskiego, ale również litewskiego, tatarskiego i żydowskiego⁵. W procesie asymilacji językowo-kulturowej dwóch dominujących nurtów osadniczych wykrystalizował się jeden wspólny system nazewnictwa terenu polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza⁶. Dlatego też trzeba zgodzić się z postulatem L. Dacewicz, która proponuje unikać pojęcia „wpływy wschodniosłowiańskie” (jako obce pierwiastki) w historycznym i współczesnym nazewnictwie Białostoczczyzny. Na

² Więcej na ten temat: zob. publikacje J. Wiśniewskiego, np. J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica”, t. I, 1964, s. 115–135; id., *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny – geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XI, 1977, s. 7–80.

³ Zob. M. Kondratiuk, *Топонімія і мікротопонімія jako źródło w badaniach przeszłości etnicznej i językowej regionu białostockiego*, [w:] *Надзёмныя пытанні лінгвістыкі (да 75-годдзя праф. П. У. Сцяцко). Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі, 11.03.2005 г., Гродна. Рэспубліка Беларусь*, Гродна 2005, s. 205–209.

⁴ Por. L. Dacewicz, *Z historii nazwisk na polsko-wschodniosłowiańskim pograniczu kulturowym (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, pod red. Z. Kalety, Warszawa 2003, s. 11–19.

⁵ Ibidem, s. 13.

⁶ Ibidem.

tym szczególnym obszarze, będącym wspólną ojczyzną wielu narodowości, substrat wschodniosłowiański należy traktować jako równorzędny w stosunku do substratu polskiego⁷.

Historycznym nazwom osobowym omawianego terenu poświęcone są liczne monografie i artykuły Z. Abramowicz⁸ i L. Dacewicz⁹. Aspekt historyczny dominuje również w publikacjach L. Citko¹⁰. Autorka dostarcza w nich wielu cennych uwag merytorycznych i metodologicznych, a omówione tam zjawiska językowe mające miejsce w przeszłości stanowią punkt odniesienia dla analizy współczesnego systemu nazewniczego. Współczesne nazwiska mieszkańców polsko-białoruskiego i słowiańsko-bałtyckiego pogranicza są tematem wielu prac M. Kondratiuka¹¹, który aktualnie zajmuje się opracowywaniem *Słownika współczesnych nazwisk mieszkańców regionu białostockiego*.

Cechy wschodniosłowiańskie we współczesnych nazwiskach mieszkańców Białostocczyzny są widoczne w zakresie leksyki, słowotwórstwa i fonetyki. Należy zastrzec, że bardzo często zjawiska te występują jednocześnie

⁷ Ibidem, s. 17–18.

⁸ Zob. m. in. Z. Abramowicz, *Nazwy osobowe Białostocczyzny XV–XVII w. jako odbicie kontaktów językowych i kulturowych w Wielkim Księstwie Litewskim*, [w:] *Studia Russica XVIII*, Budapeszt 2000, s. 6–12; ead., *Imię jako element nazwy osobowej szlachty drohickiej w XVI w.*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia 2*, pod red. B. Nowowiejskiego, Białystok 1999, s. 201–209; ead., *Antroponimia Żydów białostockich*, Białystok 2010.

⁹ Zob. m. in. L. Dacewicz, *Nazwy osobowe z sufiksem -uk//-czuk w historycznej antroponimii Białostocczyzny*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia 2*, pod red. B. Nowowiejskiego, Białystok 1999, s. 193–199; ead., *Proces kształtowania się nazwiska szlacheckiego w kontekście pogranicza etniczno-kulturowego (na przykładzie woj. podlaskiego w XVI w.)*, [w:] *Studia Slawistyczne 5. Pogranicza. Kontakty kulturowe, literackie, językowe*, pod red. L. Dacewicz, Białystok 2004, s. 155–160; ead., *Nazwiska Tatarów w dawnym woj. podlaskim (XVI–XVII w.)*, [w:] *Nazewnictwo pogranicza Polski*, Szczecin 1999, s. 63–69; ead., *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku*, Białystok 2008; ead., *Nazewnictwo kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI–XVII wiek)*, Białystok 1994; ead., *Antroponimia Białegostoku w XVI–XVIII wieku*, Białystok 2001.

¹⁰ Zob. m. in. L. Citko, *Nazwiska patronimiczne w tradycji nazewnicznej Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Guary i onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego i słowiańsko-bałtyckiego*, pod red. L. Citko, B. Siegienia, Białystok 2006, s. 73–80; ead., *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok 2001; ead., *Elementy wschodniosłowiańskie w szesnastowiecznej antroponimii północnej Białostocczyzny*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, pod red. F. Czyżewskiego i M. Lesiowa, Rozprawy Slawistyczne UMCS, Lublin 1997, s. 239–245; ead., *Antroponimia polsko-białoruskiego pogranicza w XVI wieku*, Białystok 1993; ead., *Imiona hipokorystyczne w XVI-wiecznych źródłach z polsko-białoruskiego pogranicza*, [w:] *Na pograniczu. Studia i szkice*, pod red. H. Karwackiej, J. F. Nosowicza, Białystok 1992, s. 125–131.

¹¹ Zob. m. in. M. Kondratiuk, *O rzadkich w Polsce nazwiskach z pogranicza słowiańsko-bałtyckiego*, [w:] *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*, pod red. F. Czyżewskiego, Lublin 2001, s. 129–143; id., *Nazwiska pochodzenia bałtyckiego w regionie białostockim*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XXV, Warszawa 2000, s. 123–150.

w jednej nazwie osobowej. Nierzadkie są też przypadki występowania w nazwisku kilku osobliwości fonetycznych. Jednak w celu uzyskania większej przejrzystości, w analizowanym materiale każde zjawisko będzie rozpatrywane oddzielnie.

I. Podstawy leksykalne

Wschodniosłowiańskie podstawy leksykalne występują zarówno w nazwiskach odimiennych, jak i odapelatywnych.

1. Nazwiska odimienne:

Przeważająca część systemu imienniczego jest wspólna dla wschodniej i zachodniej tradycji nazewniczej. Dlatego mówiąc o nazwiskach, których podstawę stanowią imiona wschodniosłowiańskie, mamy na uwadze przede wszystkim wschodnie odpowiedniki polskich imion. Na takie podejście zwraca uwagę K. Rymut: „(...) imiona chrześcijańskie we wschodniosłowiańskiej wersji językowej stały się podstawą wielu nazwisk dawniej i obecnie w Polsce używanych”¹². Mogą to być również imiona, które w zachodniej, polskiej kulturze dziś już nie są używane, jest natomiast poświadczony ich użycie na gruncie wschodnim. W omawianym materiale nazwiska odimienne występują w formie równej oficjalnym, potocznym i skróconym wariantom imion, w formach pochodzących od derywatów oficjalnych i hipokorystyczno-deminutywnych wariantów imion, a także w formach pochodzących od potocznych, nieoficjalnych postaci imion.

a) Nazwiska równe pełnym, oficjalnym formom imion:

Tę grupę reprezentują następujące nazwiska: *Aleksiej* (im. wschł. *Aleksiej*, pol. *Aleksy* SupSł 110), *Andronik* (im. cerk. *Andronik*, pol. *Andronik* Kal 135), *Charyton* (im. cerk. *Charyton*, pol. *Charyton* Kal 182), *Firs* (im. cerk. *Firs*, pol. *Tyrs* Kal 181), *Gierman* (im. cerk. *Gierman*, pol. *Herman* Kal 142), *Konon* (im. cerk. *Konon*, pol. *Konon* Kal 157), *Kuźma* (im. wschł. *Kuźma*, pol. *Kosma* SupSł 216), *Makar* (im. wschł. *Makar*, pol. *Makary* SHNOB I 222), *Maksim* (im. cerk. *Maksim*, pol. *Maksym* Kal 161), *Naum* (im. cerk. *Naum*, pol. *Naum* Kal 165), *Prochor* (im. cerk. *Prochor*, pol. *Prochor* Kal 171), *Sawwa* (im. cerk. *Sawwa*, pol. *Sawa* Kal 172), *Taras* (im. wschł. *Taras*, pol. *Tarasjusz* SHNOB II 141).

¹² K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 65.

Niektóre z powyższych antroponimów występują w charakterze oficjalnego świeckiego wariantu (np. *Aleksiej* – cerk. *Aleksij*, *Kuźma* – cerk. *Kosma*, *Makar* – cerk. *Makarij*, *Taras* – cerk. *Tarasij*). Pozostałe formy (świeckie i cerkiewne) są tożsame.

b) Nazwiska równe nieoficjalnym formom imion:

Są to nazwiska typu: *Anikiej* (im. wschł. *Anikiej*, cerk. *Ioannikij*, pol. *Joanicjusz* SSG 22), *Bakun* (im. wschł. *Bakun*, cerk. *Awwakum*, pol. *Abbakum* SHNOB I 23), *Dziemian* (im. wschł. *Dziemian*, cerk. *Damian*, pol. *Damian* por. SHNOB I 85), *Kudin* (im. wschł. *Kudin*, cerk. *Akindin*, pol. *Akindyn* CitN 37), *Kurian* (im. wschł. *Kurian*, cerk. *Kirion*, pol. *Cyryon* TichI 23), *Olichwier* (im. wschł. *Olichwier*, cerk. *Jeleufierij*, pol. *Eleuteriusz* SHNOB I 271), *Parfien* (im. wschł. *Parfien*, cerk. *Parfienij*, pol. *Parteniusz* SHNOB II 16), *Sak* (im. wschł. *Sak*, cerk. *Isaak*, pol. *Izaak* SHNOB II 82), *Siegień* (im. wschł. *Siegień*, cerk. *Jewsignij*, pol. *Eusygniusz* por. SHNOB II 90) i in.

Motywującymi są tu przede wszystkim ludowe, potoczne i skrócone formy imion, używane w sytuacjach nieoficjalnych i relacjach rodzinnych.

c) Nazwiska derywowane od oficjalnych form imion:

Afanasjew (im. cerk. *Afanasij*, pol. *Atanazy* Kal 137), *Aleksiejczuk* (im. wschł. *Aleksiej*, pol. *Aleksy* SupSł 110), *Charytoniuk* (im. cerk. *Charyton*, pol. *Charyton* Kal 182), *Dorofiejuk* (im. cerk. *Dorofiej*, pol. *Doroteusz* Kal 145), *Filimoniuk* (im. cerk. *Filimon*, pol. *Filemon* Kal 180), *Firsowicz* (im. cerk. *Firs*, pol. *Tyrs* Kal 181), *Gierasimczyk* (im. cerk. *Gierasim*, pol. *Gierasym* Kal 142), *Giermaniuk* (im. cerk. *Gierman*, pol. *Herman* Kal 142), *Ignatiew* (im. cerk. *Ignatij*, pol. *Ignacy* Kal 150), *Kiprianiuk* (im. cerk. *Kiprian*, pol. *Cyprian* Kal 156), *Kononowicz* (im. cerk. *Konon*, pol. *Konon* Kal 157), *Nikiforuk* (im. cerk. *Nikifor*, pol. *Nicefor* Kal 165), *Nikitiuk* (im. cerk. *Nikita*, pol. *Nikita* Kal 165), *Simonienko* (im. cerk. *Simon*, pol. *Szymon* Kal 174), *Tichoniuk* (im. cerk. *Tichon*, pol. *Tychon* Kal 177) i in.

Powyższe nazwiska są motywowane typowo wschodniosłowiańskimi oficjalnymi formami imion. Ich pochodzenie podkreślają także charakterystyczne sufiksy (omówione w dalszej części artykułu).

d) Nazwiska pochodzące od derywatów hipokorystyczno-deminutywnych:

Do tej grupy zaliczamy takie nazwiska, jak: *Bowtruczuk* (im. wschł. *Bowtruk*, cerk. *Warfołomiej*, pol. *Bartłomiej* por. CitN 41), *Dorosz* (im. wschł. *Dorosz*, cerk. *Dorofiej*, pol. *Doroteusz* SupSł 171), *Doroszkiewicz*

(im. wschsl. *Dorosz*, *Doroszko*, cerk. *Dorofiej*, pol. *Doroteusz* SupSł 171), *Gryc* (im. wschsl. *Gryc*, cerk. *Grigorij*, pol. *Grzegorz* SHNOB I 103), *Konach* (im. wschsl. *Konach*, cerk. *Konon*, pol. *Konon* SHNOB I 165), *Miksza* (im. wschsl. *Miksza*, cerk. *Nikołaj*, pol. *Mikołaj* SHNOB I 242), *Mitrosz* (im. wschsl. *Mitrosz*, cerk. *Mitrofan*, pol. *Mitrofan* SHNOB I 246), *Ostapkowicz* (im. wschsl. *Ostap*, *Ostapko*, cerk. *Jewstafij*, pol. *Eustachy* SupSł 176), *Tyszko* (im. wschsl. *Tysz*, *Tyszko*, cerk. *Tichon*, pol. *Tychon* TichA 33), *Waškiewicz* (im. wschsl. *Waško*, cerk. *Wasilij*, pol. *Bazyli* Piotr 258) i in.

Podstawę słowotwórczą powyższych nazwisk stanowią wschodniosłowiańskie hipokorystyczno-deminutywne formy imion własnych.

e) Nazwiska pochodzące od nieoficjalnych, potocznych form imion:

Arcimowicz (im. wschsl. *Arcim*, cerk. *Artiemij*, pol. *Artemiusz* SHNOB I 19), *Bakunowicz* (im. wschsl. *Bakun*, cerk. *Awwakum*, pol. *Abbakum* SHNOB I 23), *Chilimoniuk* (im. wschsl. *Chilimon*, cerk. *Filimon*, pol. *Filemon* SHNOB I 50), *Dmitruk* (im. wschsl. *Dmit(e)r*, cerk. *Dimitrij*, pol. *Dymitr* SHNOB I 75), *Dzienisiuk* (im. wschsl. *D(z)ienis*, cerk. *Dionisij*, pol. *Dionizy* SHNOB I 73), *Grygoruk* (im. wschsl. *Grygor*, cerk. *Grigorij*, pol. *Grzegorz* SHNOB I 103), *Juchimiuk* (im. wschsl. *Juchim*, cerk. *Jewfimij*, pol. *Eufemiusz* SHNOB I 139), *Michajłow* (im. wschsl. *Michajło*, cerk. *Michail*, pol. *Michał* SHNOB I 235), *Niczyporuk* (im. wschsl. *Niczypor*, cerk. *Nikifor*, pol. *Nicefor* SHNOB I 259), *Omieliańczyk* (im. wschsl. *Omielian*, cerk. *Jemilian*, pol. *Emilian* SupSł 182), *Sakowicz* (im. wschsl. *Sak*, cerk. *Isaak/Isaakij*, pol. *Izaak* SHNOB II 81, por. też ap. *sak*), *Samojlik* (im. wschsl. *Samojła*, cerk. *Samuil*, pol. *Samuel* BirBA 144), *Siehieńczyk* (im. wschsl. *Siehień*, cerk. *Jewsignij*, pol. *Eusygniusz* SHNOB II 90), *Sielewniak* (im. wschsl. *Sielewon*, cerk. *Siluan*, pol. *Sylwan* SHNOB II 92), *Tofiluk* (im. wschsl. *Tofil*, cerk. *Fieofil*, pol. *Teofil* TichI 33) i in.

2. Nazwiska odapelatywne:

Na omawianym terenie odnajdujemy znaczny odsetek nazwisk, których podstawą są wschodniosłowiańskie wyrazy pospolite.

a) Nazwiska formalnie równe apelatywom (derywowane semantycznie¹³):

Są to wschodniosłowiańskie nazwy o różnej semantyce, głównie rzeczowniki i, rzadziej, przymiotniki:

¹³ Na temat derywacji semantycznej w onimii por. m.in. A. Cieślíkowa, *Onimizacja, apelatywizacja a derywacja*, [w:] *Onimizacja i apelatywizacja*, pod red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz, Białystok 2006, s. 47–56.

- związane ze światem roślin: *Bieroza* (ap. gw. *bieroza* ‘brzoza’ AGWB 75), *Chren* (ap. brus. *chren* ‘chrzan’ TSBLM 726), *Dub* (ap. gw. *dub* ‘dąb’ AGWB 74), *Grybok* (ap. gw. *grybok*, *hrybok* ‘grzybek’ Wrób 54), *Harbuz* (ap. gw. *harbuz* ‘arbuz’ Wrób 53), *Huszczza* (ap. brus. *huszcza* ‘gestwina’; ‘gęsty pokarm’ TSBLM 162), *Kołos* (ap. gw. *kołos* ‘kłos’ Wrób 105), *Koreń* (ap. gw. *koreń* ‘korzeń’ Wrób 107), *Lopuch* (ap. gw. *lopuch*, *lapuch* ‘łopian’ Wrób 111), *Maśluk* (ap. gw. *maśluk* ‘maślak’ Wrób 115), *Soloma* (ap. gw. *soloma* ‘słoma’ Wrób 221), *Winograd* (ap. gw. *winohrad* ‘winogrona’ Wrób 31);
- związane ze światem zwierząt, ptaków i owadów: *Gołub* (ap. gw. *gołub*, *hołub* ‘gołąb’ Wrób 56), *Kniga* (ap. gw. *kniha* ‘czajka’ AGWB 66), *Korszun* (ap. ros. *korszun* ‘kania’ (ptak) BTS 460), *Krot* (ap. gw. *krot* ‘kret’ AGWB 66), *Pauk* (ap. gw. *pauk* ‘pająk’ AGWB 67), *Pczela* (ap. ros. *pczela* ‘pszczoła’ BTS 1050), *Puhacz* (ap. gw. *puhacz* ‘puszczyk’ Wrób 192), *Sołowiej* (ap. gw. *solowiej* ‘słowik’ Wrób 220), *Soroka* (ap. gw. *soroka* ‘sroka’ Wrób 221), *Wółk* (ap. ros. *wółk* ‘wilk’ BTS 146), *Worobiej* (ap. gw. *worobiej* ‘wróbel’ AGWB 66), *Wouk* (ap. gw. *wouk* ‘wilk’ Wrób 33), *Zajczyk* (ap. gw. *zajczyk* ‘zajaczek’ Wrób 79), *Zieziula* (ap. gw. *zieziula* ‘kukułka’ por. AGWB 66), *Żaworonek* (spolszczona forma ap. ros. *żaworonok* ‘skowronek’ BTS 298);
- nazwy ludzi, w tym nazwy charakteryzujące człowieka w sposób dosłowny i przenośny: *Harkawy* (ap. gw. *harkawy* ‘ten, który wymawia „r” gardłowo’ Wrób 53), *Hoły* (ap. gw. *hoły* ‘goły’ Wrób 56), *Horaczy* (ap. gw. *horaczy* ‘gorący’ AGWB 94), *Kisły* (ap. brus. *kisły* ‘kwaśny’ TSBLM 291), *Lewsza* (ap. ros. *lewsza* ‘mańkut’ BTS 489);
- nazwy wskazujące na zajęcie lub miejsce człowieka w określonej społeczności: *Kniaź* (ap. gw. *kniaź* ‘książe’ Wrób 104), *Korol* (ap. ros., ukr. *korol* ‘król’ BTS 459, SUM II 286), *Monach* (ap. ros. *monach* ‘mnich’ BTS 554), *Ogorodnik* (ap. ros. *ogorodnik* ‘ogrodnik’ BTS 698), *Oghaszenny* (ap. ros. *ogłaszennyj* ‘katechumen’ BTS 696), *Prystupa* (ap. gw. *prystupa* ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’ AGWB 99), *Stolar* (ap. gw. *stolar* ‘stolarz’ Wrób 226);
- nazywające elementy świata nieożywionego: *Borona* (ap. gw. *borona* ‘brona’ Wrób 24), *Czerepica* (ap. ros. *czerepica* ‘dachówka’ BTS 1472), *Harmata* (ap. brus. *harmata* ‘armata’ TSBLM 144), *Karman* (ap. ros. *karman* ‘kieszon’ BTS 419), *Kniga* (ap. ros. *kniga* ‘książka’ BTS 435), *Ohradka* (ap. ros. *ogradka* ‘niewielkie ogrodzenie’ BTS 698), *Truba* (ap. gw. *truba* ‘trąba’ Wrób 234);
- potrawy: *Kaptun* (ap. gw. *kaptun* ‘suchy chleb namoczony w gorącej wodzie i polany cebulą ze skwarkami’; por. też ap. ros. *kaptun* ‘wykastrowany kogut’ BTS 416), *Karawaj* (ap. gw. *karawaj*, *korowaj* ‘rodzaj ciasta weselnego’ Wrób 107), *Szczolak* (ap. gw. *szczuolok* ‘kompot z suszonych owoców’;

por. też ap. ros. *szczolok* ‘roztwór chemiczny używany do prania i mycia podłóg’ BTS 1510);

- części ciała: *Zub* (ap. gw. *zub* ‘ząb’ Wrób 98);
- pojęcia abstrakcyjne: *Kolada* (ap. gw. *kolada* ‘kolęda’ AGWB 103), *Koleda* (ap. gw. *koleda* ‘kolęda’ AGWB 103), *Moroz* (ap. gw. *moroz* ‘mróz’ Wrób 119), *Sereda* (ap. gw. *sereda* ‘środa’ AGWB 105), *Siereda* (ap. gw. *siereda* ‘środa’ AGWB 105), *Sujeta* (ap. ros. *sujeta* ‘troska’ BTS 1288), *Tryzna* (ap. ros., brus. *trizna*, *tryzna* ‘stypa’; ‘część obrządku pogrzebowego’ BTS 1345, TSBLM 665).

b) Nazwiska utworzone od nazw osobowych pochodzenia apelatywnego:

Podstawę słowotwórczą tego typu antroponimów stanowią wyrazy polspolite o różnej semantyce (patrz pkt. 2a). Grupę nazwisk utworzonych od nazw osobowych pochodzenia apelatywnego reprezentują następujące przykłady: *Błoszyński* (ap. gw. *blocha* ‘pchła’ Wrób 23), *Bołocka* (ap. gw. *boloto* ‘błoto’ Wrób 24), *Bondarenko* (ap. gw. *bondar* ‘bednarz’ Wrób 24), *Borodnicz* (ap. gw. *boroda* ‘broda’ Wrób 24), *Busłowicz* (ap. gw. *busioł* ‘bocian’ AGWB 66), *Cybuliński* (ap. gw. *cybula* ‘cebula’ AGWB 74), *Hanczaruk* (ap. brus. *hanczar* ‘garncarz’ TSBLM 143), *Jabłokow* (ap. ros. *jabłoko* ‘jabłko’ BTS 1530), *Kłubowicz* (ap. gw. *klub* ‘kłąb’; ‘kłęb’; ‘klub’ Wrób 104), *Podhorodecka* (ap. gw. *horod* ‘miasto’ Wrób 57), *Pogrebniak* (ap. gw. *pohreb* ‘piwnica’ Wrób 170), *Puzyrewski* (ap. gw. *puzyr* ‘pęcherz’ Wrób 198), *Repko* (ap. ros. *repka* ‘rzepka’ BTS 1118), *Skoworodko* (ap. ros. *skoworoda* ‘patelnia’ BTS 1197), *Subbotko* (ap. ros. *subbota* ‘sobota’ BTS 1285), *Tazow* (ap. ros. *taz* ‘miednica’ BTS 1302), *Usowicz* (ap. gw. *us* ‘wąs’ Wrób 240), *Utkin* (ap. gw. *utka* ‘kaczka’ Wrób 241) i wiele innych.

Zaznaczmy, że na ogół tego typu nazwiska odapelatywne mają pośrednie ogniwo w postaci innej kategorii nazw osobowych, najczęściej przezwisk, którymi dane osoby zostały nazwane na podstawie pewnych cech zewnętrznych, wewnętrznych, zachowania itp., i które następnie zostały spetryfikowane w nazwiskach (por. nazw. *Bieroza* < n. os. *Bieroza* < ap. *bieroza*, nazw. *Borodnicz* < n. os. *Boroda* < ap. *boroda*, nazw. *Busłowicz* < n. os. *Busioł* < ap. *busioł*, nazw. *Harmata* < n. os. *Harmata* < ap. *harmata*, nazw. *Utkin* < n. os. *Utki* < ap. *utka* itd.).

II. Słowotwórstwo

Słowotwórstwo w antroponimii to przede wszystkim morfemy nazwiskotwórcze, dodawane do imion i wyrazów pospolitych. We współczesnym

systemie nazewniczym Białostocczyzny możemy wyróżnić grupę sufiksów charakterystycznych dla wschodniosłowiańskiego kręgu językowo-kulturowego.

Typowym wschodniosłowiańskim sufiksem dzierżawczym¹⁴ jest morfem *-ew/-ow*, występujący w nazwiskach: *Afanasjew, Aleksiejew, Andrejew, Arefiew, Dmitriew, Dudarew, Fatiejew, Grygoriew, Ignatiew, Jakowlew, Jarmołajew, Jelisiejew, Jewstafiew, Jurgieniew, Kisielew, Korniejew, Koszelew, Kurajew, Łapciew, Matwiejew, Miedźwiedziw, Nikołajew, Onufriew, Owsiejew, Pankratiew, Pietrowcew, Sarajew, Sawieljew, Siergiejew, Sobolew, Tiuniew, Wasiljew, Zamarajew, Aksjonow, Antipow, Artamonow, Baranow, Bazyłow, Bielów, Bierezniow, Bogatyrow, Borrisow, Charytonow, Chodorow, Chołostiakow, Cwietkow, Czabanow, Ćwietkow, Dalmatow, Daniłow, Dimitrow, Djakonow, Dobrodumow, Drugow, Dziemidow, Fiedotow, Filippow, Fiodorow, Gawriuczenkow, Gawryłow, Grekow, Iwanow, Izmajlów, Jabłokow, Jazykow, Jegorow, Jermakow, Kałmykow, Kapłanow, Karpow, Kierianow, Kiryłłow, Kozłow, Krawcow, Krywcow, Kudinow, Kuprianow, Kuźminow, Kuźniecowa, Lachow, Litwinow, Łopuchow, Makarow, Markow, Michajłow, Mironow, Morozow, Moskwiczow, Naumow, Niekrasow, Niemołocznow, Nikonorow, Orłow, Pastuchow, Paszukow, Pawłow, Pietrow, Pirożnikow, Popow, Potapow, Preferansow, Prochorow, Puszkariow, Romanow, Salnikow, Sapożnikow, Sazanow, Sidorow, Siemionow, Sieńkow, Silwanow, Smirnow, Szołdatow, Spirydonow, Szczerbakow, Tazow, Tiszczow, Trofimow, Uljanow, Wasiukow, Władielczykow, Władimirow, Władimirow, Władow, Włosow, Wołkow, Zacharow, Zdrawomysłow i in. Omawiany substrat najczęściej pojawia się w połączeniu z odmienną podstawą słowotwórczą (składającą się z różnych form imion – oficjalnych i nieoficjalnych). Ponadto, w grupie nazw osobowych z sufiksem *-ew/-ow* odnajdujemy sporo przykładów nazwisk odapelatywnych (odprzezwickowych). Wśród nazwisk odapelatywnych można wyodrębnić podgrupę antroponimów utworzonych od nazw zawodów i godności, licznie reprezentowaną w analizowanym materiale źródłowym. Nazwiska z sufiksem *-ow/-ew*, popularne szczególnie na terytorium dzisiejszej Rosji, stanowią także niemały odsetek antroponimów*

¹⁴ Sufiksy *-ow/-ew* oraz *-in/-yn* genetycznie są formantami dzierżawczymi, które z czasem przekształciły się w formanty patronimiczne (por. L. Citko, *Nazwiska patronimiczne...*, s. 74). Obecnie zauważamy zamienne użycie obu tych pojęć przez niektórych badaczy, chociaż część z nich słusznie zachowuje dystans w postawieniu znaku równości między nimi (por. tamże; por. też: Z. Abramowicz, *Genetycznie wschodniosłowiańskie nazwiska Żydów amerykańskich*, [w:] *Gwary i onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego i słowiańsko-baltyckiego*, pod red. L. Citko, B. Siegienia, Białystok 2006, s. 50–53).

występujących na Białostocczyźnie. Ponadto pojawiają się nazwiska łączące tradycję polską (w podstawach słotwórczych) i wschodniosłowiańską (sufiksy): *Bazyłow, Kapłanow* itp.

Charakterystycznym sufiksem dzierżawczym jest również substrat *-in/-yn*. Jego wschodniosłowiański charakter podkreśla skala występowania w krajach i regionach, zamieszkałych przez wschodnich Słowian¹⁵. Większość tego typu nazw własnych to nazwiska odimienne (od form oficjalnych i nieoficjalnych) i odprzezwiskowe: *Afonin, Awierkin, Basznianin, Batin, Borodulin, Czerepachin, Czernianin, Dudzin, Galkin, Harasin, Jurkin, Kalinin, Kostin, Kuźmin, Łapin, Miszkin, Molin, Myszagin, Nikin, Nikitin, Nikulin, Olchin, Pierelotkin, Pieszkin, Priachin, Rusin, Rybin, Sawin, Silkin, Skupin, Sobotin, Solomatin, Sorokin, Szubin, Utkin, Wierkin; Bojaryn, Chitryn, Guryrn, Katuszyn, Kudryn, Łoszyn, Muczyn, Nozdryn, Oleksyn, Safaryn, Samaryn, Szkuryn* i in.

Rosyjską proveniencją odznaczają się występujące na Białostocczyźnie nazwiska *Korotkich* i *Suchich*. Stanowią one skostniałe formy przymiotników w dop. l. mn.

Do sufiksów wschodniosłowiańskich, typowych szczególnie dla terenów dzisiejszej Ukrainy (głównie wschodniej) należą:

- *-enko, -eńko*: *Bondarenko, Borodulenko, Bubienko, Chromenko, Demidenko, Diczenko, Domaraczenko, Dudarenko, Gorodowienko, Gricenko, Holczenko, Hołowenko, Hołowienko, Iwanczenko, Karalenko, Karpienko, Kosiuczenko, Krawczenko, Kruczenko, Ławrijenko, Marczenko, Mazurenko, Nawarenko, Pidorenko, Pierwienienko, Roszczenko, Sanczenko, Simonienko, Stieszenko, Szewczenko, Tatarenko, Timczenko, Tiszczenko, Tkaczenko, Toliczenko, Turczenko, Turenko, Wiszenko, Woszczenko, Zahorenko; Dobreńko, Hołoweńko* i in.;

- *-inko, -ynko*: *Dołhinko; Babyńko* i in.;
- *-ońko*: *Derewońko* i in.

Niezwykle produktywnym sufiksem wschodniosłowiańskim¹⁶ jest substrat *-uk/-czuk*. Poza Białostocczyznę, na terytorium dzisiejszej Polski nie ma innego regionu, w którym nazwiska zakończone na *-uk/-czuk* stanowi-

¹⁵ Niektóre antroponimy z sufiksem *-in/-yn* w analizowanym materiale mogą mieć bałtyckie podstawy. Obecność elementów języka litewskiego w nazwach własnych nie jest zjawiskiem rzadkim w systemie onimicznym omawianego regionu.

¹⁶ Sufiks *-uk/-czuk* jest powszechnie uważany za formant wschodniosłowiański, ale jego pochodzenie nie zostało ostatecznie zdefiniowane (zob. L. Dacewicz, *Antroponimia Tatarów w Wielkim Księstwie Litewskim w kontekście polskiej i wschodniosłowiańskiej kultury nazewnictwa*, [w:] *Studia Wschodniosłowiańskie*, pod red. L. Dacewicz, t. 10, Białystok 2010, s. 68).

łyby tak duży odsetek wszystkich nazwisk mieszkańców danego obszaru¹⁷. Oto niektóre przykłady: *Andrejuk, Andrzejuk, Antoniuk, Artemiuk, Bazyłuk, Charytoniuk, Chomaniuk, Cieśluk, Cymbaluk, Demianiuk, Fiedorczyk, Haponiuk, Ignatiuk, Jakowiuk, Kaczoruk, Kondratiuk, Konończuk, Kowalczyk, Mojsiejuk, Nikolajuk, Prokopiuk, Radziwoniuk, Stefaniuk, Supruniuk, Wołosiuk, Zduniuk* i in.

Do sufiksów genetycznie wschodniosłowiańskich należą także morfemy *-iszyn/-yszyn*: *Fiedoryszyn, Hrynczyszyn, Jakubiszyn, Janiszyn, Jeremiszyń, Kuryliszyn, Łunyszyn, Oryszczyszyn, Tymczyszyn* i in.

Częściej, niż na gruncie polskim, pojawiają się we wschodniosłowiańskim kręgu językowo-kulturowym nazwiska z sufiksem *-ko*: *Cybulko, Daniłko, Dubko, Golośko, Goworko, Horoszeko, Hryszko, Kołodko, Reszetko, Reszotko, Siomko, Tołoczko, Wasilko, Wołodźko, Woronko, Żołobko* i in. O pochodzeniu niektórych nazwisk z takim sufiksem decyduje podstawa słowotwórcza. Ustalenie genezy poszczególnych nazwisk z formantem *-ko* może być sprawą dyskusyjną.

W systemie antropimicznym mieszkańców Białostoczczyzny występuje także niewielka grupa nazwisk pochodzących od nazw osobowych utworzonych od apelatywów zawierających formant *-un*. Uwzględniając aspekt semantyczny, można zakwalifikować je do grupy nazwisk wschodniosłowiańskich¹⁸: *Brechun, Czasun, Plasun, Starun, Świstun, Terebun, Gorun* i in. W planie apelatywnym sufiks *-un* tworzy nazwy wykonawców czynności (najczęściej o podstawach dewerbalnych), np. *plasun* ‘ten, który tańczy’ (por. ap. ros. *plasať* ‘tańczyć’ BTS 847), *świstun* ‘ten, który świszczę, gwizda’ (por. ap. ros., gw. *swistať*, *swistati* ‘świstać, gwizdać’; przen. ‘o człowieku, który dużo mówi, a mało robi’ BTS 1160, Wrób 213) itd.

Wiele współczesnych nazwisk omawianego regionu posiada formant *-ski*. Sufiks ten, pierwotnie pełniący funkcję odmiejscową, zawsze był i jest formantem uważanym za typowo polski¹⁹ i „szlachecki”. Obecnie na *-ski*

¹⁷ Por. L. Dacewicz, *Nazwy osobowe z sufiksem -uk//-czuk...*, s. 194. Z. Abramowicz (zob. Z. Abramowicz, *Genetycznie wschodniosłowiańskie...*, s. 52) zauważa, że wiele nazwisk z takim sufiksem odnotowuje na terenie Podlasia *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)* (zob. Z. Abramowicz, L. Citko, L. Dacewicz, *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)*, t. I–II, Białystok 1997–1998).

¹⁸ Chociaż niektóre z nich mogą mieć genezę litewską, na terytorium Białostoczczyzny trafiły za pośrednictwem języka białoruskiego (por. M. Kondratiuk, *O rzadkich...*, s. 135).

¹⁹ Por. L. Dacewicz, *Русская и польская официальная и неофициальная антропонимические системы*, [w:] *Białostocki Przegląd Kresowy*, pod red. J. F. Nosowicza, t. V, Białystok 1996, s. 40.

kończą się nie tylko nazwiska odmiejskowe, ale także odapelatywne i odimiennie²⁰. Dlatego możemy spotkać się z taką sytuacją, w której podstawa słowotwórcza jest wschodniosłowiańska, a sufiks polski (np. nazwiska *Chomański* < *Choma*, cerk. *Foma*, pol. *Tomasz*; *Wawulski* < *Wawuła*, cerk. *Wawuła*, pol. *Babila*). Ogólnie rzecz biorąc, nazwisk zakończonych na *-ski* nie należy rozpatrywać jako antroponimy wschodniosłowiańskie. Wyjątek stanowią sytuacje zasygnalizowane wyżej.

Na terenach pogranicznych znaczne rozpowszechnienie uzyskał sufiks ruskiego pochodzenia *-owicz/-ewicz*. Początkowo sufiks ze znaczeniem patronimicznym pojawił się w formie *-icz* (lub w wariancie polskim *-ic*)²¹. Jego wschodniosłowiański charakter podkreśla też nieco późniejsze rozszerzenie przez elementy *-ow-* i *-ew-*. Sufiks *-owicz/-ewicz* pojawia się w wielu współczesnych nazwiskach zawierających podstawy wschodniosłowiańskie: *Artiemowicz*, *Charkiewicz*, *Doroszkiewicz*, *Fiedorowicz*, *Gryszkiewicz*, *Hapunowicz*, *Harasimowicz*, *Waśkiewicz*, *Wolosowicz* i in.

III. Fonetyka

Charakterystyczne zjawiska fonetyczne pozwalają zakwalifikować znaczny odsetek współczesnych nazwisk mieszkańców Białostoczczyzny do antroponimów genetycznie wschodniosłowiańskich. Są to:

a) oboczność rz/r: *Chren* (ap. gw. *chren* ‘chrzan’ Wrób 245), *Pryczynicz* (ap. gw. *pryczyna* ‘przyczyna’ Wrób 191, ap. gw. *pryczyniati* ‘przyczynić, przymykać’ Wrób 191), *Prystupiuk* (ap. gw. *prystupa* ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’ AGWB 99, por. ap. pol. *przystąpić*), *Treszczotko* (ap. gw. *tresk*, *tryszczati* ‘trzask, trzeszczeć’ Wrób 235);

b) substytucja f > p: *Onopryjuk* (im. wschł. *Onopryj*, cerk. *Onufrij*, pol. *Onufry* por. BirBA 130), *Pilimon* (im. wschł. *Pilimon*, cerk. *Filimon*, pol. *Filemon* BirBA 168), *Pilipczuk* (im. wschł. *Pilip*, cerk. *Filipp*, pol. *Filip* SHNOB II 32), *Pilipiuk* (im. wschł. *Pilip*, cerk. *Filipp*, pol. *Filip* SHNOB II 32), *Stepaniuk* (im. wschł. *Stepan*, cerk. *Stiefan*, pol. *Stefan* SHNOB II 114), *Supron* (im. wschł. *Supron*, cerk. *Sofronij*, pol. *Sofroniusz* SHNOB II 120);

²⁰ W takim wypadku pierwotna funkcja sufiksu *-ski* będzie tylko w przypadku nazwisk odmiejskowych, zaś wtórna – w wypadku nazwisk odimiennych i odapelatywnych (por. E. Rudnicka-Fira, *Antroponimia Krakowa od XVI do XVIII wieku. Proces kształtowania się nazwiska*, Katowice 2004, s. 137).

²¹ Typowo wschodniosłowiański sufiks *-owicz/-ewicz* jest charakterystyczny dla języka białoruskiego i (rzadziej) ukraińskiego. Na gruncie polskim historycznie miał postać *-ic* (por. L. Citko, *Nazewnictwo osobowe...*, s. 61–67).

c) substytucja b > w: *Awramiuk* (im. wschl. *Awram*, cerk. *Awraam*, *Awraamij*, pol. *Abraham* CitN 27), *Gawryluk* (im. wschl. *Gawryło*, *Hawryło*, cerk. *Gawriił*, pol. *Gabriel* SHNOB I 110), *Sewastianiuk* (im. cerk. *Sewastian*, pol. *Sebastian* Kal 173), *Urwanowicz* (im. cerk. *Urwan*, pol. *Urban* Kal 177), *Wasiljew* (im. cerk. *Wasilij*, pol. *Bazyli* Kal 139);

d) substytucja f > ch, chw²²: *Chodorowski* (im. wschl. *Chodor*, cerk. *Fieodor*, pol. *Teodor* SHNOB I 52), *Chomański* (im. wschl. *Choma(n)*, cerk. *Foma*, pol. *Tomasz* SHNOB I 53), *Chrolowska* (im. wschl. *Chroł*, cerk. *Flor*, pol. *Florus* SHNOB I 55), *Olichwier* (im. wschl. *Olichwier*, cerk. *Jelewfierij*, pol. *Eleuteriusz* SHNOB I 271), *Orechwa* (im. wschl. *Ore(c)hwa*, cerk. *Ariefa*, pol. *Aretas* CitN 31), *Rachwało* (im. wschl. *Rachwał*, cerk. *Rafail*, pol. *Rafał* BirBA 140), *Trochimiuk* (im. wschl. *Trochim*, cerk. *Trofim*, pol. *Trofim* SHNOB II 148);

e) substytucja ą, ę > u, a: *Białous* (ap. gw. *usy* ‘wąsy’ AGWB 64), *Bubieniec* (ap. brus. *bubien* ‘bęben’ TSBLM 95), *Chomutowski* (ap. gw. *chomut* ‘chomąto’ Wrób 245), *Dubowski* (ap. gw. *dub* ‘dąb’ AGWB 74), *Dubrowski* (ap. gw. *dubrawa* ‘dąbrowa’ Wrób 69), *Gołubowski* (ap. gw. *hołub* ‘gołąb’ Wrób 56), *Guszczyn* (ap. gw. *huszcza*, *huszczar* ‘osad, fusy, gęstość, gęstwina, gąszcz’ Wrób 60), *Hołubowicz* (ap. gw. *hołub* ‘gołąb’ Wrób 56), *Horaczy* (ap. gw. *horaczy* ‘gorący’ AGWB 94), *Hubkowski* (ap. gw. *huba* ‘gęba’ AGWB 64, ap. gw. *hubka* ‘gąbka’ Wrób 59), *Huszcza* (ap. gw. *huszcza*, *huszczar* ‘osad, fusy, gęstość, gęstwina, gąszcz’ Wrób 60), *Jazykow* (ap. gw. *jazyk* ‘język’ AGWB 110), *Kłubowicz* (ap. gw. *klub* ‘kłąb’, ‘kłęb’, ‘klub’ Wrób 104), *Kolada* (ap. gw. *kolada* ‘wigilia’ AGWB 103, por. ap. pol. *kołeda*), *Krugłow* (ap. ros. *krug* ‘krąg’ BTS 473, ap. gw. *kruhły* ‘okrągły’ Wrób 108), *Miakinnik* (ap. gw. *miakki* ‘miękki’ AGWB 108), *Muczyn* (ap. gw. *muka* ‘mąka’, ‘męka’ Wrób 120), *Mudrewicz* (ap. gw. *mudrec* ‘mędrzec, mądrała’ Wrób 120), *Mukosiej* (ap. gw. *muka* ‘mąka’ Wrób 120), *Mutwicka* (ap. gw. *mutny* ‘mętny’ Wrób 120), *Mużyło* (ap. ros. *muż* ‘maż’ BTS 562, ap. gw. *mużyk* ‘maż’ Wrób 120, ap. gw. *muźnieti* ‘mężniec’ Wrób 120), *Pauk* (ap. gw. *pauk*, *pawuk* ‘pająk’ AGWB 67), *Poddubik* (ap. gw. *dub* ‘dąb’ AGWB 74), *Prystupiuk* (ap. gw. *prystupa* ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’ AGWB 99, por. ap. pol. *przystąpić*), *Puczko* (ap. gw. *puczok* ‘pączek’ Wrób 199), *Rubczewska* (ap. gw. *rubati* ‘rąbać’ Wrób 210, ap. gw. *rubeć* ‘rąbek’

²² Substytucja *f > ch*, *chw* ma starą genezę i sięga najstarszego okresu przejmowania imion chrześcijańskich przez języki wschodniosłowiańskie. Należy ona do charakterystycznych cech fonetycznych występujących przede wszystkim we wschodniosłowiańskich gwarach omawianego regionu. Niemniej jednak, mogą to być również osobliwości niektórych polskich regionalnych dialektów (Zob. K. Rymut, *Nazwiska...*, s. 55).

Wrób 120), *Struczyński* (ap. gw. *struczok* ‘strączek’ Wrób 227), *Sukaczuk* (ap. gw. *suk* ‘sęk’ Wrób 228, ap. gw. *sukaty* ‘sękaty’ Wrób 228), *Trubowicz* (ap. gw. *truba* ‘trąba’ Wrób 234), *Ugolik* (ap. gw. *uhol* ‘węgiel’ AGWB 81, ap. gw. *uhol* ‘węgiel’ AGWB 87), *Wiazowska* (ap. gw. *wiaz* ‘wiąz’ AGWB 75), *Zub* (ap. gw. *zub* ‘ząb’ Wrób 98);

f) pełnogłos:

- -ere-: *Berestiuk* (ap. gw. *berest* ‘brzost’ Wrób 22), *Berezniak* (ap. gw. *berezinka* ‘brzezina’ Wrób 22), *Bierezowiec* (ap. gw. *bieroza* ‘brzoza’ AGWB 75), *Derewiański* (ap. gw. *derewo* ‘drzewo’ AGWB 74, ap. gw. *derewianny* ‘drewniany’ AGWB 74), *Derewońko* (ap. gw. *derewo* ‘drzewo’ AGWB 74), *Sereda* (ap. gw. *sereda* ‘środa’ AGWB 105);

- -oro-: *Boroda* (ap. gw. *boroda* ‘broda’ AGWB 64), *Borodulin* (ap. gw. *boroda* ‘broda’ AGWB 64), *Borodzicz* (ap. gw. *boroda* ‘broda’ AGWB 64), *Borona* (ap. gw. *borona* ‘brona’ Wrób 24), *Gorodkiewicz* (ap. ros. *gorod* ‘miasto’ BTS 221, por. ap. pol. *gród*), *Horodecka* (ap. gw. *horod* ‘ogród’ Wrób 57, ap. gw. *horod* ‘miasto’ Wrób 57, por. ap. pol. *gród*), *Korol* (ap. ros., ukr. *korol* ‘król’ BTS 459, SUM II 286), *Korotkiewicz* (ap. gw. *korotki* ‘krótki’ Wrób 107), *Korowicka* (ap. gw. *korowa* ‘krowa’ AGWB 67), *Moroz* (ap. gw. *moroz* ‘mróz’ AGWB 105), *Soroczyński* (ap. gw. *soroka* ‘sroka’ AGWB 66), *Storonowicz* (ap. gw. *storona* ‘strona’ Wrób 226), *Worobiej* (ap. gw. *worobiej* ‘wróbel’ AGWB 66), *Woronowicz* (ap. gw. *worona* ‘wrona’ AGWB 66);

- -oło-: *Bołocka* (ap. gw. *boloto* ‘błoto’ AGWB 82) *Chołodowska* (ap. gw. *cholod* ‘chłód’ Wrób 245), *Dołoto* (ap. gw. *dołoto* ‘dłuto’ AGWB 80), *Gołosko* (ap. gw. *holos* ‘głos’ AGWB 110), *Gołowacz* (ap. gw. *holowa* ‘głowa’ AGWB 64), *Holodok* (ap. gw. *holod* ‘glód’ Wrób 56), *Hołowacz* (ap. gw. *holowa* ‘głowa’ AGWB 64), *Kołodko* (ap. gw. *kołoda* ‘kłoda’ Wrób 105), *Kołos* (ap. gw. *kołos* ‘kłos’ Wrób 105), *Mołodziejko* (ap. gw. *molody* ‘młody’ Wrób 119), *Niemolocznow* (ap. gw. *moloko* ‘mleko’ AGWB 93), *Połocka* (por. n. m. *Połock* (Białoruś) i n. m. *Płock* (Polska)), *Sołomianko* (ap. gw. *soloma* ‘słoma’ Wrób 221), *Sołowiej* (ap. gw. *solowiej* ‘słowik’ AGWB 66), *Tołoczko* (ap. gw. *tołoka* ‘tłoka’ AGWB 100), *Wołodko* (im. wschł. *Wolodko*, cerk. *Władimir*, pol. *Włodzimierz* SHNOB II 182), *Zołotar* (ap. gw. *zoloto* ‘złoto’ AGWB 81), *Żołobko* (ap. gw. *zolib* ‘zlób’ AGWB 67);

g) brak pełnogłosu z jednoczesnym wzdłużeniem samogłoski *o* (*o* > *a*) (jako cecha charakterystyczna dla języka scs): *Winograd*, *Zdrawomysłow*, *Władzimirow*;

h) zmiękczenie spółgłosek (najczęściej zmiękczeniu poddawane są spółgłoski *t* i *d*):

- *t* + *i*: *Artisiewicz*, *Artiuch*, *Awksentiuk*, *Berestiuk*, *Bonifatiuk*, *Chołostiakow*, *Fatiejew*, *Ignatiew*, *Ignatiuk*, *Jekatierynczuk*, *Katiuszyn*, *Kondra-*

tiuk, Koptilin, Kostin, Kostiuczuk, Kratiuk, Kretinin, Łopatiuk, Mantiuk, Niestieruk, Nikitiuk, Pankratiew, Piekutin, Pietierczuk, Pleticha, Pokotilo, Samotik, Sobotin, Stieszenko, Terentiuk, Tetiorka, Tichończuk, Tiesłuk, Timiński, Tiszkow, Tiuniew, Tiurn, Wojtieszyk, Wojtiuk;

- d + i: *Bendiuk, Bieniediuk, Czudinowicz, Dawidiuk, Demidiuk, Diadiuk, Diagielec, Diakowska, Diedula, Diemianiuk, Dimitrow, Dimitruk, Dudicz, Kordiuk, Kordiukiewicz, Kudin, Kudiuk, Rudieczo, Władielczykow, Władimirow;*

- inne spółgł. + i: *Bobricki, Burilo, Charitonow, Chitruk, Dudarik, Gabrilewski, Gawriluk, Giermaniuk, Gricenko, Grigoruk, Kristosiuk, Kuprijanowicz, Ławrijenko, Maksimowicz²³, Nachilo, Ochrimiuk, Owierczuk, Priachin, Sidorczuk, Simoniuk, Wiesiołow;*

i) akanie, typowe dla jęz. rosyjskiego i białoruskiego²⁴, często występujące w gwarach Białostoczczyzny: *Amieljańczyk, Anacik, Baradyn, Barozna, Galubowska, Haściłowicz, Jarmołajew, Jawdosiuk, Kalas, Łabanow, Pahułak, Paskrobko, Rapucha, Skawroński;*

j) dziekanie (odzwierciedlone w pisowni) – charakterystyczne dla jęz. białoruskiego i gwar białoruskich: *Borodnicz, Dudzin, Dzieduszow, Dzielak, Dziemian, Dziemidow, Dziemis, Dzierewiaszko, Dietczyk, Fiedziuk, Kudzin, Ołdziej, Wołodźko;*

k) ciekanie (odzwierciedlone w pisowni) – charakterystyczne dla jęz. białoruskiego i gwar białoruskich: *Cierech, Ciereszko, Cimoszko, Cirus, Citko, Ciuk, Ciwoniuk, Mikiciuk, Niechociaszcza, Pieciul, Piecium²⁵;*

l) dodanie protetycznego *h* (zjawisko typowe dla jęz. białoruskiego i niektórych gwar): *Hanula* (im. brus. *Hanula* (: *Hanna*), por. im. pol. *Anula* (: *Anna*) BirBA 174), *Harmata* (ap. brus. *harmata* ‘armata’ TSBLM 144); (*Garbuz*)²⁶ (ap. brus. *harbuz* ‘arbuz’ TSBLM 144);

m) substytucja w > u (zjawisko typowo białoruskie): *Kurau* (por. nazw. ros. **Kurow*), *Sauć* (im. brus. *Sauka*, cerk. *Sawwa*, pol. *Sawa* BirBA 142), *Ułasiuk* (im. brus. *Ułas*, cerk. *Własij*, pol. *Błażej* BirBA 45);

²³ Wymowa połączeń *s + i* w nazwiskach typu *Maksimowicz, Sidorczuk, Simoniuk, Wiesiołow* jest charakterystyczna dla artykulacji gwarowej białoruskiej, zbliżonej do polskiego [sʲ].

²⁴ Podane nazwiska częściej są utożsamiane z jęz. białoruskim, ponieważ w tym języku, w przeciwieństwie do rosyjskiego, proces akania jest odzwierciedlony na piśmie.

²⁵ Połączenia *dzi* i *ci*, ze względu na specyfikę omawianego obszaru, z reguły należy odnosić do procesów dziekania i ciekania, chociaż nie można wykluczyć spolszczenia wschodniostłowańskich połączeń *di* i *ti*.

²⁶ Por. brus. *harbuz* ‘arbuz’; nazwa spolszczona.

n) substytucja i > y (charakterystyczna dla jęz. ukraińskiego i niektórych gwar ukraińskich): *Babynko* (por. przymiotniki dzierżawcze: ukr. *babyn* i ros. *babin*), *Baradyn* (por. nazw. ros. *Borodin*), *Byszczuk* (por. nazw. *Biszczuk*), *Dawydziuk* (por. im. ukr. *Dawyd* i pol. *Dawid*), *Denysiuk* (por. im. ukr. *Denys* i pol. *Denis*), *Mohyluk* (por. ap. ukr. *mohyla* i brus. *mohila* ‘mogiła’), *Myszczuk* (por. nazw. *Miszczuk*), *Sydow* (por. im. wschł. *Sidko*, cerk. *Isidor*, pol. *Izydor*), *Zaperty* (por. ap. gw. ukr. *zaperty* i gw. brus. *zaperti* ‘zamknąć, zaryglować’);

o) substytucja e > i (w tym e < ě, charakterystyczne dla jęz. ukraińskiego i niektórych gwar ukraińskich): *Didkowska* (por. ap. gw. ukr. *didko* i gw. brus. *diedko* ‘dziadek’), *Ditczenko* (por. ap. gw. ukr. *ditka* i gw. brus. *dietka* ‘dziecko’), *Twerdochlib* (por. ap. gw. ukr. *chlib* i gw. biał. *chlieb* ‘chleb’), *Wlizło* (por. ap. gw. ukr. *wlizty* i gw. biał. *wliezti* ‘wleźć’);

p) substytucja g (polskie, rosyjskie) > h (białoruskie, ukraińskie, gwarowe): *Bohdzia* (por. im. *Bohdan* i *Bogdan*), *Bokłaho* (ap. brus. *bakłaha*, ros. *bakłaga* TSBLM 79), *Dolhinko* (ap. gw. *dowhi*, ros. *dotgij*, pol. *dlugi* AGWB 107), *Hanczaruk* (ap. gw. *honzar*, ros. *ganczar*, pol. *garncarz* AGWB 101), *Harasim* (im. wschł. *Harasim*, cerk. *Gierasim*, pol. *Gierasym* SHNOB I 108), *Hawrylik* (im. wschł. *Hawryło*, cerk. *Gawriił*, pol. *Gabriel* SHNOB I 110), *Hlebowicz* (im. wschł. *Hleb*, cerk. *Gleb*, pl. *Gleb* SHNOB I 111), *Hłuszyk* (ap. gw. *hłuszyti*, pol. *zagłuszać* Wrób 55), *Hnat* (im. wschł. *Hnat*, cerk. *Ignatij*, pol. *Ignacy* BirBA 79), *Hołodok* (ap. gw. *hołod*, ros. *golod*, pol. *głód* Wrób 56), *Hołowacz* (ap. gw. *hołowa*, ros. *golowa*, pol. *głowa* AGWB 64), *Hołubowicz* (ap. gw. *hołub*, ros. *golub*’, pol. *gotąb* Wrób 56), *Hoły* (ap. gw. *hoły*, ros. *gotyj*, pol. *goty* Wrób 56), *Horbowicz* (ap. gw. *horb*, ros. *gorb*, pol. *garb* Wrób 56), *Horaczy* (ap. gw. *horaczy*, ros. *goriaczij*, pol. *gorący* AGWB 94), *Horosz* (ap. gw. *horoszok*, ros. *goroszek*, pol. *groszek* Wrób 57), *Hościk* (ap. gw. *hość*, ros. *gost*’, pol. *gość* AGWB 104), *Hruszka* (ap. gw. *hruszka*, ros. *gruszka*, pol. *gruszka* AGWB 73), *Hryciuk* (im. wschł. *Hryc*, cerk. *Grigorij*, pol. *Grzegorz* SHNOB I 116), *Hryszko* (im. wschł. *Hryszko*, cerk. *Grigorij*, pol. *Grzegorz* SHNOB I 118), *Hubar* (ap. gw. *huba*, ros. *guba*, pol. *gęba* AGWB 64), *Humieniak* (ap. gw. *humno*, ros. *gumno*, stpol. *gumno* AGWB 72), *Huszcza* (ap. gw. *huszcza*, ros. *guszcza*, pol. *gęstość*, *gąszcz* Wrób 60), *Kulhawik* (ap. gw. *kulhawiy* AGWB 103), *Ohłaszenny* (por. ap. ros. *ogłaszennyj* ‘katechumen’ BTS 696), *Puhacewicz* (ap. gw. *puhacz*, ros. *pugacz* ‘puszczyk, puchacz’; ‘straszak’ Wrób 192), *Ryhoreczuk* (im. wschł. *Ryhor*, cerk. *Grigorij*, pol. *Grzegorz* BirBA 56).

Analiza powyższych antroponimów dowodzi, że wschodniosłowiański substrat językowy ogrywa znaczącą rolę we współczesnym systemie antro-

ponimicznym Białostoczczyzny. Nazwiska, w których znalazły odzwierciedlenie zjawiska właściwe dla języków i gwar wschodniosłowiańskich, stanowią niemały odsetek wszystkich antroponimów omawianego regionu. Cechy wschodniosłowiańskie są widoczne na różnych płaszczyznach języka. W lekcyce są to przede wszystkim wschodnie odpowiedniki imion, ich formy pełne, oficjalne a także skrócone i nieoficjalne, hipokorystyka i deminutywa. Nazwiska odimienne występują w postaci równej imionom oraz w postaci derywatów odimiennych. Wschodniosłowiańskie pochodzenie ma też wiele apelatywów, które tworzą podstawy słowotwórcze współczesnych nazwisk. W zakresie słowotwórstwa o wschodniosłowiańskim charakterze analizowanych antroponimów decydują liczne wschodniosłowiańskie sufiksy nazwiskotwórcze. Wschodniosłowiańskie cechy odnajdujemy też w fonetyce poszczególnych nazw osobowych.

W jednym nazwisku mogą się nakładać na siebie różne zjawiska językowe. Ich wyodrębnienie i identyfikacja pomaga określić wschodniosłowiańskie pochodzenie danego antroponimu, pozwalając jednoznacznie ustalić jego genezę w zakresie przynależności językowo-kulturowej.

Ze względów technicznych egzemplifikacja poszczególnych zjawisk językowych jest ograniczona. Niniejszy artykuł nie uwzględnia zatem wszystkich antroponimów, wyekscerpowanych z bazy źródłowej. Podobieństwo form pozwala jednak na zastosowanie analogii do przykładów, które zostały zamieszczone w niniejszym artykule. Zjawiska językowe, zasygnalizowane wyżej, obejmują bowiem cały szereg innych nazwisk, wskazując tym samym na ich wschodniosłowiański charakter.

Skróty:

- SHNOB – Abramowicz Z., Citko L., Dacewicz L., *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.)*, t. I–II, Białystok 1997–1998.
- AGWB – *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I, pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej, J. Siatkowskiego, Warszawa 1980.
- CitN – Citko L., *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok 2001.
- Kal – *Kalendarz prawosławny 2009*, Wydanie Warszawskiej Metropolii Prawosławnej.
- TichA – Tichoniuk B., *Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku*, Opole 1988.

- TichI – Tichoniuk B., *Imiona i ich formy na pograniczu polsko-białoruskim od XVI wieku do roku 1839*, Zielona Góra 2000.
- Wrób – Wróblewski M., *Słownik gwary bielsko-podlaskiej*, Bielsk Podlaski 2008.
- BTS – *Большой толковый словарь русского языка*, ред. С. А. Кузнецов, Санкт-Петербург 2001.
- Pietr – Петровский Н. А., *Словарь русских личных имён*, Москва 1984.
- SSG – *Справочник личных имён народов РСФСР*, под ред. А. В. Суперанской и Ю. М. Гусева, Москва 1987.
- SupSł – Суперанская А. В., *Словарь русских личных имён*, Москва 1998.
- BirBA – Бірыла М. В., *Беларуская антрапанімія*, Мінск 1966.
- TSBLM – *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, пад рэд. М. Р. Судніка і М. Н. Крыўко, Мінск 1996.
- SUM – *Словарь української мови*, под ред. Б. Грінченко, т. II–III, Київ 1908–1909.
- ap. – apelatyw
- brus. – białoruski
- cerk. – cerkiewny
- gw. – gwarowy
- im. – imię
- n. m. – nazwa miejscowości
- n. os. – nazwa osobowa
- nazw. – nazwisko
- pol. – polski
- por. – porównaj
- ros. – rosyjski
- stpol. – staropolski
- ukr. – ukraiński
- wschsł. – wschodniosłowiański
- zob. – zobacz

CONTEMPORARY SURNAMES OF BIAŁOSTOCCZYZNA PEOPLE
OF EASTERN-SLAVONIC PROVENANCE

SUMMARY

This paper concerns Eastern-Slavonic linguistic features found in various aspects of language in contemporary surnames of Białostoczczyzna people.

With respect to lexis, these are mainly Eastern equivalents of first names, their full forms, formal (*Charyton, Tichoniuk*), as well as abbreviated and informal (*Siegień, Chomaniuk*), hypocristics and diminutives (*Dorosz, Ostapkowicz*). Surnames originating from first names are found in the form of first names (*Gierman, Olichwier*) and derivatives of first names (*Nikitiuk, Waśkiewicz*). Eastern-Slavonic origin also has many appellatives of various semantics, which provide a word-formation basis for contemporary surnames (*Bieroza, Karawaj; Bustowicz, Skoworodko*).

With respect to word-formation, the Eastern-Slavonic origin of the analyzed anthroponyms is reflected mainly by numerous surname-forming suffixes, such as *-ew/-ow, -in/-yn, -enko, -eńko, -inko, -ynko, -ońko, -uk/-czuk, -iszyn/-yszyn, -owicz/-ewicz* etc. (*Nikołajew, Sorokin, Simonienko, Fiedorczyk, Hapunowicz*).

The most important phonetic processes determining the Eastern-Slavonic origin of a given personal name are: alternation *rz/r* (*Gregorczyk*), substitutions *f > p* (*Stepaniuk*), *b > w* (*Awramiuk*), *ą, ę > u*, *a* (*Dubowski*), *w > u* (*Ułasiuk*), *g > h* (*Hawrylik*), full vocalisation (*Derewońko, Kołos*), soft consonants (*Ignatiuk, Korziukiewicz*), akanye (*Amieljańczyk*), dziekanye and ciekanye reflected in written language (*Dziemidow, Cimoszko*) and others.